

Veselin VUKOTIĆ*

EKONOMSKE SLOBODE I NOVA EKONOMSKA PARADIGMA

IDEJA

Da li su ekonomske slobode put ka prosperitetu? Da li je to novo shvatanje razvoja?¹ Ako jeste, šta se nužno mijenja u praksi ekonomije jedne zemlje ili u svijetu uopšte? Šta se mijenja u teorijskom shvatanju ekonomije? Šta su moguće posljedice pokušaja otpora novom konceptu razvoja?

Ovo su pitanja o kojima se raspravlja u ovom radu. Pri tome se polazi od ekonomije i ekonomskog razvoja Crne Gore.

1. POZADINA IDEJE

Novi ekonomski sistem u Crnoj Gori zasnovan je na ideji i konceptu ekonomskih sloboda². Odnosno, koncept ekonomskih sloboda je koncept uklanjanja barijera biznisu. Olakšavanje preduzetnicima, investitorima, menadžerima da se bave biznisom. Primjena ovog koncepta je značila ukidanje mnogih barijera u oblasti spoljne trgovine, smanjenje poreza i taksi, težnju ka smanjenju budžetske potrošnje, afirmaciju privatne svo-

---

* Profesor Univerziteta Donja Gorica

¹ Miles, Mark (editor): „The Road to Prosperity – the 21st Century Approach to Economic Development”, Heritage Foundation, Washington 2006.

² Vukotić, Veselin: „Konceptijske osnove novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori”, Institut za strateške studije i projekcije, Podgorica 2006, Drugo izdanje.

jine, podsticanje razvoja kroz preduzetništvo, izjednačavanje domaćih i stranih investitora i kompanija, uvođenje DEM, odnosno EURA. Smanjene su procedure za osnivanje preduzeća, ojačano finansijsko i tržište kapitala. Ekonomija je sve više otvorena i internacionalizovana. Kao rezultat imamo, prema Indeksu ekonomskih sloboda Fraser Instituta, ekonomiju sa najvećim stepenom ekonomskih sloboda u regionu. Isto tako, mnoge performanse ekonomije, mjerene stopama rasta GDP-a ili nivoom stranih direktnih investicija, najveće su u regionu.

Novi koncept zasniva se na stimulisanju preduzetništva i inovacija, usmjeren je na *razvoj*, a ne na *makroekonomsku stabilnost*. To je koncept preduzetničke umjesto distributivne ili socijalne ekonomije. Koncept otvorene umjesto zatvorene ekonomije. Koncept koji ekonomski razvoj vezuje za biznis i privatni kapital, a ne za državu, niti za protekcionizam i državne kompanije. Ovo je koncept kojim se pokušava ekonomija Crne Gore što više globalizovati i postati organski dio globalne ekonomije.

Da li ovaj koncept odgovara Crnoj Gori i da li je vodi na put prosperiteta ili, kako ističu kritičari koncepta, on vodi Crnu Goru u siromaštvo i izolaciju?

Radi izbjegavanja kvazipolitičkih rasprava, potrebno je ove „alternative“ (liberalni koncept ili protekcionistički koncept) posmatrati u kontekstu megatrendova razvoja ekonomske prakse i ekonomske teorije danas u svijetu, odnosno u kontekstu budućnosti koja je počela.

2. ŠTA SU EKONOMSKE SLOBODE?

Na nivou definicije to je sloboda ulaska, odnosno započinjanja biznisa, kao i sloboda izlaska iz biznisa.³

Ipak, ovdje se radi o konceptu. Koncept je teorijsko-praktični cjeloviti izraz neke ideje!

Znači, ekonomske slobode su *ideja*! Ideja traži cjelovitu konzistentnost, evolutivnost. Odnosno, za validnost ideje važni su procesi i procesno razmišljanje, umjesto iskidanog i nepovezanog pristupa stvarnosti. Ideja traži holistički umjesto fragmentarnog pristupa. Razlika među konceptima je razlika među polaznim idejama, kako ističe Platon.

---

³ Economic Freedom Network: “Economic Freedom of the World 2007 Annual Report”, 2007.

Šta je ideja ekonomskih sloboda? *To je sloboda pojedinca da se bavi biznisom – zaradom novca, kao i vjera da je biznis ključni faktor razvoja društva i bogatstva pojedinca.*

Ova ideja je u suprotnosti sa idejom njenih oponenta da je država, odnosno po njima nacionalna država, ključni faktor razvoja društva.

Naše shvatanje ekonomskih sloboda polazi od transformacije nacionalne države u državu koja bi bila sposobna da shvati nove trendove razvoja. Koncept ekonomskih sloboda koji mi zastupamo traži transformaciju klasične uloge države kao vladara društva ka dijelu, doduše važnom, u društvu. *Za nas je društvo više od države i od toga polaze ekonomske slobode.* Ovo je suprotno od ideje da je država gospodar, vlasnik društva, odnosno da ona svakoga treba da obezbijedi: i pojedincu zaposlenje i platu, i kompaniji kupce i tržište. Ovo je suprotno ideji da je država Bog na zemlji i da je data od Boga.

Konsekvence razlika ovih ideja vode nas i u dublje slojeve stvarnosti. Vode ka razlikama u teorijskom shvatanju ekonomije, ali i ka razlikama u shvatanju paradigme stvarnosti i svakodnevnog života.

Riječju, ovo su dva različita pogleda na svijet. Oba su legitimna i nisu bezgrešna.

Koji put izabrati na praktičnom nivou u Crnoj Gori?

Za mene su važne dvije činjenice:

- 1) postojanje globalne ekonomije;
- 2) veličina i ekonomska snaga Crne Gore, odnosno 650.000 stanovnika i 2.5 milijardi EUR GDP-a.

Da li u otvorenoj i globalizovanoj ekonomiji ekonomija i država mogu biti zatvorene i okrenute same sebi? Da li je veličina Crne Gore takva da ona može istovremeno biti zatvoren i konkurentan sistem?

Po mom mišljenju, i jedna i druga činjenica upozoravaju na potrebu potpune otvorenosti Crne Gore! *Otvorenost* je u suštini ekonomskih sloboda!

3. ZAŠTO JE VAŽNA IDEJA EKONOMSKIH SLOBODA?

Ekonomске slobode su most ka globalnoj ekonomiji, ka globalnoj pozornici, kako kaže K. Ohmai.⁴

⁴ Ohmae, Kenichi: „Nova globalna pozornica – izazovi i prilike u svijetu bez granica”, Mate, Zagreb 2007.

Mi treba da prihvatimo činjenicu da se globalizacija već dogodila. Pitanje za razumne nije *da* ili *ne* globalizacija, već šta dolazi kao sljedeće? Bil Gejts ističe da se svijet mijenja svakih 10 godina. Kako se snaći i kako biti uspješan u tom svijetu vječnih i brzih promjena? Kako da bude uspješan pojedinac, kompanija, nacija?

Različita vremena zahtijevaju novi scenarij. I uvijek treba biti okrenut tome što dolazi, a ne raspravljati o onome što se već dogodilo.

Ipak, da li postoje poruke prošlosti važne za shvatanje značaja ideje ekonomskih sloboda?

4. LEKCIJA I PORUKE PROŠLOSTI

Zašto su neke nacije bogate, a neke siromašne? Ovo je pitanje koje raspravlja Dejvid Lendis u svojoj obimnoj studiji „Bogatstvo i siromaštvo nacija”⁵.

Napredak i razvoj traže inicijativu, a ona ne pada sa neba! A inicijativa uvijek ima prepreke! Zemlje u kojima su te prepreke novim inicijativama otklanjane – danas su razvijene! Inicijative su vodile ka privatnoj svojini i jačanju institucija baziranih na privatnoj svojini. Privatna svojina je bila sredstvo za ograničavanje moći vladara i njihovog despotizma, odnosno, mi danas znamo da kolektivno vlasništvo guši preduzetništvo i otežava napredak: zašto bi neko investirao kapital ili sredstva za sticanje zarade koju će mu možda oduzeti?

Riječima Edmunda Burkea: „Zakon protiv svojine je zakon protiv industrije (biznisa)!”. Ovo je bio evropski model, dok je despotizam bio stil življenja u Aziji. Odnosno, Lendis ističe kao jedan od ključnih nalaza da su samo društva koja su ostavljala prostora za razvijanje inicijative na nižim prije nego višim nivoima mogla da napreduju (str. 50). Upravo, srednjovjekovna Evropa je bila jedno od najinventivnijih društava u istoriji. Odnosno, Evropa je pronašla pronalazak! Npr., vođeni točak, naočare, mehanički sat, štamparija, barut. Svi ovi tehnološki pronalasci su tražili širenje tržišta i veću podjelu rada. To je dovelo i do otkrića drugih djelova srednjovjekovnog tržišta. Države koje su se tada uključile u tokove tadašnje globalizacije, koja je takva bila uslovljena tehnologijom, danas su razvijene.

⁵ Lendis David: „Bogatstvo i siromaštvo nacija”, Beograd 2006.

Time se, u najkraćem, objašnjava zašto su na Zapadu (Evropa i SAD) danas najrazvijenije države svijeta.

Da li je lekcija iz prošlosti da kada neka zemlja izgubi kontakt sa svojim vremenom, ostaje siromašna i nerazvijena – upozorenje za nas u Crnoj Gori?

Da li shvatamo da je „ispružena ruka koja traži, uvijek ispod ruke koja daje“, kako kaže jedna afrička poslovice?

5. LEKCIJE BUDUĆNOSTI

Četiri su važne megapromjene koje se dešavaju u današnjem svijetu, a koje su važne za shvatanje ideje ekonomskih sloboda:

- 1) razvoj globalne ekonomije;
- 2) slabljenje nacija – države;
- 3) nova teorija ekonomije;
- 4) novi pogled na svijet.

Neko će reći da je ovo „velika teorija“ koja nema direktne veze sa ekonomskim slobodama. Za mene je teorija najbolja praksa, a istovremeno, praksa je najbolja teorija. U tom kontekstu treba shvatiti izlaganje u nastavku.

Globalna ekonomija

Da li činjenica da je Zapad nastao i postao najrazvijeniji na bazi tehnoloških pronalazaka, ulaganja u znanje i širenja tržišta važi i danas za pojedine zemlje? Da li su zemlje, nastale u novim okolnostima, primijenivši ovu poruku, danas nosioci ekonomskog napretka?

Zar primjeri Irske i Finske to ne potvrđuju? I jedna i druga zemlja su krenule putem ulaganja u tehnologiju i znanje, odnosno u ljude! I jedna i druga su oslobodile snage preduzetništva i isto tako oslobodile se straha od stranaca i stranog kapitala. I jedna i druga zemlja su se oslobodile mita o značaju nacionalnog tržišta i razvile strategiju razvoja domaćih kompanija na prodaji na tržištu izvan njihovih granica.

Tako je Irska sebe brendirala kao „elektronsko srce Evrope“, dok je Nokia postala srce finskog uspjeha. Finci su uradili još jedan važan potez! S obzirom na to da je finski jezik težak za strance, uveli su engleski kao jezik nacije. Oni nisu imali straha da će na taj način ugroziti svoju nacionalnu kulturu i svoj jezik.

I jedna i druga zemlja su promijenile stratešku viziju razvoja! Vizija je bila zasnovana na sigurnosti da iako su mali, mogu biti jaki na svjetskom tržištu. Odnosno, oni su svoje zemlje shvatili kao *platforme za biznis* sa ostatkom svijeta.

Još jedan važan faktor, pored vjere u uspjeh: zemlju je obuhvatio talas samopouzdanja, sigurnost u sopstveno znanje i sopstvene proizvode.

Slično se objašnjenje može dati i za druge zemlje: djelove Kine, azijske tigrove, Estoniju, Čile, Australiju,...

Svjetsko tržište povezuje čitav svijet u svijet globalne ekonomije. Odnosno, ono je osnov globalizacije. A globalizacija, kako kaže Ulrich Bek, *stvara i prisiljava na povezanost*. Upravo primjer Irske i Finske koje su se povezale sa svjetskim tržištem pokazuje kako mehanizam svjetskog tržišta podstiče razvoj onih koji su shvatili njegovu logiku i njegovu neizvjesnost.

Globalna ekonomija je nepredvidiva! O njoj nema mnogo debate npr. u nacionalnim parlamentima. Debate se odvijaju u računarskim terminalima, kreditnim karticama gdje se sve prepliće i vlasnik kartice nikada ne vidi svoj novac. Kako ovu neizvjesnost da shvati um koji vjeruje samo u oipljivo i mehaničko?

Globalna ekonomija *nema granice*. Granice među državama su daleko manje. Prepreka ima manje nego što je to bio slučaj u prošlosti. Tehnologija i bilateralni sporazumi pretvaraju svijet u mjesto bez granica. Carine nestaju uporedo sa saznanjem mnogih zemalja da su neophodne jedna drugoj, kako bi u ekonomskom pogledu napredovale i razvijale se.

Iako granice postoje, za četiri bitna faktora poslovnog života svijet je postao mjesto bez granice. Ova četiri faktora Ohmai naziva 4 c – *communication, capital, corporation, consumers*.

a) Razvoj tehnologije je razvio komunikaciju. Tome je posebno doprinio razvoj Interneta;

b) Kapital je deregulacijom finansijskih tržišta osjetio blagodeti svijeta bez granica. Oslobođen nacionalnih stega, kroz mehanizam ekonomskih sloboda, kapital ide u krajeve gdje očekuje veću zaradu;

c) Veliki broj korporacija oslobođen je nacionalne države i potrebe poistovjećivanja sa domovinskom bazom. Danas je normalno da su različite funkcije kompanije locirane u različitim djelovima svijeta;

d) Potrošači takođe nijesu opterećeni stiješnjenim nacionalnim granicama. Interenet, e-bankarstvo, kartice, sve to omogućava da i potrošači postaju dio globalne ekonomije bez granica.

Pitanje nije postoji li globalna ekonomija! Pitanje je kako ona utiče, između ostalog, i na ulogu države, shvatanje ekonomije i na način shvaćanja svakodnevne aktivnosti.

Globalna ekonomija i nacija-država

Globalna ekonomija je ekonomija koja ukida državne granice.⁶ Kako se ova promjena doživljava u našim glavama koje su čitavo shvatanje stvarnosti, posebno ekonomske, zasnovale na klasičnoj nacija-državi? Ekonomija kao nauka je bila vezana za nacija-državu i čak i dobila ime *politička ekonomija*.

„Nacija-država je postala čvrsto usađena u intelektualni, kulturni i politički pogled na svijet. Međutim, ona je bila više blagoljubivi nelegalni useljenik prije nego onaj sa stanarskim pravom. Za ovo možemo zahvaliti procesu dodvoravanja. Koncept nacija-države nametnuo se kao logičan slijed situacije, prirodni razvoj ljudske organizacije. Nacija-država štiti i daje rješenje našim problemima. Kako možemo živjeti bez nje?,”⁷

Mnogi ljudi misle da je koncept nacija-države veoma star. Ipak nije! Prvi koncept nacionalne države je definisao Francuz Bodin sredinom 16. vijeka. Ona je nastala na ideji da se izbjegnju sukobi malih društvenih i političkih entiteta. Ali ta ideja je za realizaciju tražila veliku birokratiju koja se izdržava od poreza. Tako je od početka ta ideja nacija-države bila skupa. Što je vlast bila veća, to je i skuplja!

Država je kasnije jačana osvajanjima i kolonizacijom koju su vršile evropske zemlje u 17. i 18. vijeku. Ako su nacije-države bile uspješne, imale su mogućnost da postanu bogate. One su štatile svoje bogatstvo i tako je i nastao ekonomski pogled na svijet: *protekcionizam*.

Vlast u nacija-državi mora da štiti njene interese, uključujući i ekonomiju i domaću proizvodnju! Vlast se sve više okreće ka unutra; ka tržištu unutar nacionalne države. Spoljni svijet (spoljno tržište) bilo je samo neki korektiv na koga se više gleda sa strahom nego sa interesom. Koncept zatvorene ekonomije je prema tome rođen mnogo prije Kejnosa. Nacionalna država nužno ima *simbole, nacionalnu teritoriju, svoju valutu* i *Centralnu banku* da bi zaštitila svoju valutu. Od ekonomske politike se očekuje da zaštiti nacionalnu ekonomiju od jake konkurencije spolja.

⁶ Beck, Ulrich: „Što je globalizacija”, Vizara, Zagreb 2007.

⁷ Ohmae, Kenichi 2007, Op. cit., str. 82.

Rodonačelnik ovog nacionalnog plana bio je njemački ekonomista Friedrich List. Obavezni elemenat nacija-države je bila *vojska*.

Šta se dešava sa ovim ključnim elementima nacija-države kada se otvaraju granice? Čemu npr. granične kontrole u svijetu Interneta? Da li u novim uslovima nacija-država može zadržati jaku političku funkciju, ako znamo da se dio političkog suvereniteta prenosi izvan njenih granica? Da li bi država umjesto političke trebalo da postane ekonomska jedinica? Nezavisno od toga da bude *regija-država*, kako kaže Ohmai ili *kospomopolitska*, kako kaže Urih Bek.

Jasan je trend da će globalna ekonomija umjesto političke države sve više tražiti ekonomsku državu! Ovo ima nezamislive posljedice po budući razvoj u ovom vijeku.

Globalna ekonomija i ekonomska teorija

Da li shvatanje ekonomije može ostati nepromijenjeno u uslovima postojanja globalne ekonomije i slabljenja nacija-države? Da li dominantna ekonomska paradigma zasnovana na nacija-državi može da ostane nepromijenjena? Zar se ne sjećamo ekonomske Biblije – Smitove knjige „Istraživanje uzroka i prirode bogatstva naroda”⁸, gdje je akcenat i na pojedincima, ali i na naciji.

Da li mi ekonomisti više gledamo u srce ekonomije, u ono što se dešava oko nas i to proučavamo, ili smo mi više okrenuti poznatim učenjima iz prošlosti i kroz razne varijacije pokušavamo da njima objasnimo sadašnju ekonomsku stvarnost? Kada sam malo dublje ušao u definisanje i razumijevanje ekonomskih problema, pitao sam se: *Zašto su ti veliki ekonomisti tako mislili?* Da li su oni „uhvatili” neke prirodne zakone ekonomije pa ih treba samo dalje razvijati, kao što je logika fizike? Na nama je samo da i mi razumijemo njihova učenja i nastavimo sa daljom razradom njihovih ideja. A šta ako smo na pogrešnom tragu? Šta ako nismo shvatili odgovor na pitanje: *Zašto je tako mislio Smit? Zašto su tako mislili Rikardo i Kejns? Da li su oni veliki mislioci naše nauke zbog toga što su otkrili prirodne zakone ekonomije ili što su njihova misao i njihove ideje proizvod istorijskog okruženja, istorijskih okolnosti u kojima su živjeli?* Ako je tako, da li teorija koja je važila u jednom okruženju važi

⁸ Smit, Adam: „Istraživanje uzroka i prirode bogatstva naroda”, Global Book, Novi Sad 2000.

i danas bez velikih nedostataka? Zar Smit nije govorio samo o fabrici, a ništa o uslužnom sektoru? David Rikardo je govorio o komparativnim prednostima u vremenu kada je njegova domovina Engleska bila velesila.⁹ Kejnsovo učenje o opštoj teoriji ekonomije je nastalo kao odgovor na Veliku ekonomsku krizu!¹⁰ Hajek i Mizes – odgovor na snagu države blagostanja!¹¹

Izuzetno je važno shvatiti da se promjenama okolnosti mijenjaju i teorije o ekonomiji!

Ako je ekonomska misao više evolutivna (prilagođena okolnostima) nego fizička (prirodni zakon), da li ljekovi stare ekonomije važe i danas?

Ako je globalna ekonomija realnost, da li onda klasična makroekonomija (Kejnsova makroekonomija) važi i danas? Da li je makroekonomska stabilnost, to će reći, odnos između zaposlenosti i inflacije, ključni cilj ekonomske politike? Da li u uslovima međuzavisnosti ekonomije više imaju smisla makromodeli povezanih ekonomija? Da li su više relevantne i važeće statističke metodologije? Šta znači GDP, kada se jedan proizvod proizvodi u više zemalja? Neosporno je da su postulati dosadašnjeg shvatanja ekonomije: zatvorenost, kauzalnost ekonomskih pojava i predvidivost ekonomskih pojava dovedena u pitanje. U kom pravcu ići dalje? Dva su prilaza: (a) *ili da ostanemo u snu naših velikih ekonomskih mislilaca u prošlosti*; (b) *ili da otvorimo oči i tražimo srce ekonomije koja se dešava oko nas*. To će značiti da iz našeg načina razmišljanja izbacimo predrasude koje smo usvojili, u školi ili životu, svejedno, te da u način razmišljanja vratimo mnoge predrasude koje smo iz njega izbacili, svjesno ili nesvjesno.

Tehnologija je promijenila svijet. Bolje reći, promijenila je percepciju svijeta u kome živimo. To mijenja i ekonomiju. A ekonomija, odnosno ekonomsko okruženje, postojano je koliko i meteorologija. I zaista, asocijacija za globalnu ekonomiju je meteorologija. I sve, pogotovu dugoročne ekonomske prognoze teško da su validnije od meteoroloških prognoza. Ali, meteorološki procesi nemaju granica!

---

⁹ Rikardo, David: „Politička ekonomija”, Cekade, Zagreb 1986.

¹⁰ Kejnso, Džon Majnard: „Opšta teorija zaposlenosti, kamata i novca”, Kultura, Beograd 1965.

¹¹ Hajek, von Fridrih: „Put u ropstvo”, Globus, Novi Sad 2000.

Globalna ekonomija i nov pogled na svijet

Kroz čitavu istoriju, ljudi su imali potrebu da sačine idejni okvir pomoću koga su organizovali svoje životne aktivnosti. Zahvaljujući tom idejnom okviru, ljudi daju sebi odgovore na mnoga pitanja „zašto”, „kako” iz svakodnevnog života. Taj idejni okvir je sličan svjetlosnom reflektoru: osvjetljava prostor! Ali da li osvjetljava čitav prostor? Da li i izvan tog idejnog okvira postoji stvarnost; neki drugi, neobjašnjivi svijet?

Ljudi su zarobljenici idejnog okvira! On se najčešće nasleđuje! Mnogo toga prihvatamo bez provjere, razmišljanja, – zašto je to tako? Idejni okvir u novijoj istoriji ima dubok korijen u naučnom promišljanju. Tako je sadašnji pogled na svijet oblikovan otprilike prije oko 400 godina i pod uticajem Njutnove mehaničke paradigme svijeta. Ipak, arhitekta mehaničkog pogleda na svijet su, pored Njutna, i Frensis Bekon, koji se naručio Platonu i Aristotelu, tvrdeći da je njihovo učenje bilo „puko naklapanje”; i Rene Dekart, koji je ključ razvijanja svijeta našao u matematiци. Sam Njutn je iskoristio Dekartovo učenje i otkrio zakon po kome se planete kreću i zašto jabuka pada na zemlju.

Mehanicistički pogled je vezan za mehanizam uzrok – posljedica; za prirodne zakone, odnosno za izvjesnost i determinizam. To je svijet „objektivnog”, vidljivog, opipljivog, materijalnog. Da li je ovaj pogled na svijet imao uticaja i na mišljenje ekonomista? Da li možemo uočiti podudarnost npr. između Njutna i Smita: nevidljive sile gravitacije drže planetarni sistem, dok Smitova nevidljiva ruka (konkurencija) drži ekonomski sistem? Konkurencija je shvaćena kao gravitacija! Ili osnovni postulati Kejnsove ekonomije: ako se poveća kamata, pada zaposlenost; ili ako raste nezaposlenost, smanjuje se inflacija i sl.

Međutim, istraživanje atomskog i subatomskog svijeta u 20. vijeku razotkrilo je neočekivanu ograničenost klasičnih ideja, učinivši neophodnim radikalne revizije mnogih osnovnih pojmova.

„Pojam materije u subatomskoj fizici, npr., potpuno je različit od tradicionalne predstave i materijalističke biti klasične fizike. Isto vrijedi i za pojmove kao što su prostor i vrijeme, ili uzrok i posljedica. Ovi su pojmovi, međutim, osnova našeg viđenja svijeta, te se njihova korjenita promjena počela mijenjati i cio naš pogled na svijet”.¹²

¹² Carga, Fritjof: „Tao fizike”, Filip Višnjić, Beograd 2006, str. 5.

Svijet je mnogo kompleksniji nego što ga je klasična fizika prikazivala. Kvantna fizika otkriva tu kompleksnost (Hajnzerberg, Bor).¹³

Ali šta se desilo sa nastankom kvantne fizike? Da li smo ušli u svijet neodređenosti? Svijet haosa? Svijet anarhije? Da li postoji neka sličnost između svijeta kompleksne kvantne fizike i globalne ekonomije? Svijet globalne ekonomije je pun međuzavisnih varijabli. To je sistem koji je dinamičan, ali ne i uvijek predvidiv! U tom svijetu kompleksnosti i mala promjena u jednoj varijabli može imati velike i neobjašnjive promjene na nekom drugom mjestu (u teoriji haosa poznati „efekat leptira”).

Da li se možda globalna ekonomija, zbog sličnosti sa kvantnom mehanikom, može nazvati i „kvantna ekonomija”?

Taj novi, holistički pogled na svijet, pogled koji uvažava i kaos i neodređenost, je pogled na svijet kojim se može objašnjavati i bolje razumjeti globalna ekonomija.

6. CRNA GORA IZMEĐU GLOBALIZACIJSKOG ŠOKA I GLOBALNE EKONOMIJE

Posmatrano u kontekstu izloženih megatrendova, odnosno postojanja globalne ekonomije, koji razvojni put da odabere Crna Gora? Kakva vizija da se razvija u Crnoj Gori, poštujući činjenice postojanja prethodnih globalnih megatrendova razvoja?

Da li je to put ekonomskih sloboda ili treba da prihvatimo danas ponovo oživjelu protekcionističku filozofiju u Crnoj Gori? Da li je to put jačanja biznisa i vjera da se novac stvara samo u biznisu, ili je to vjera u državu kao proizvođača novca? Da li je to vjera da se novac zarađuje na tržištu ili je to vjera u donacije, stranu pomoć, inostrane fondove, zaduživanje, Svjetsku banku, evropske fondove? Da li je za nas važno tržište ili strana pomoć? Da li su za naš razvoj važni kvalitetni proizvodi i kvalitetne usluge koje se proizvode u Crnoj Gori, a prodaju i izvan Crne Gore ili ćemo prodavati crnogorske političke koncepte svijetu?

Da li ulaganje u znanje i istraživanja, koje se valorizuje na širem tržištu, ili ulaganja u političare i birokratiju? Da li privatna svojina ili zadržavanje državno-partijske svojine?

Da li da se razvija otvorena ekonomija ili kako se zalažu neoprotekcionisti zatvorena i kontrolisana? Kako da odgovorimo na izazove glo-

¹³ *Ibid.*

balizacije: otvorenošću ili, kako ističu neoprotekcionisti, zatvaranjem i razvojem *jež-ekonomije*? Da li su protekcionisti u šoku jer s jedne strane u globalnoj ekonomiji bez granica nemaju mogućnosti da kontrolišu uvozno-izvozne tokove, kao ni finansijske tokove, a s druge strane imaju strah šta mogu ponuditi od svojih proizvoda, usluga ili znanja na svjetskom tržištu? Globalna ekonomija ih izbacuje iz ležišta!

Sva ova pitanja treba razmatrati u kontekstu globalne ekonomije! Oni koji shvataju da je globalna ekonomija realnost i da je njeno odbijanje uzaludno oranje mora, imaju jedan koncept razvoja Crne Gore. Oni koji smatraju da ta ekonomija ne postoji i koji su antiglobalisti imaju, bar na riječima, svoj koncept.

U tom kontekstu je važan odnos prema ulozi i organizaciji države. U našem shvatanju, država sve više treba da bude ekonomska jedinica, a sve manje politička. Globalna ekonomija ukida granice. Model nacija-države, odnosno političke države, podrazumijeva granice. Nacionalna država gubi moć! Nastaje jedna nova moć: moć globalne ekonomije,¹⁴ odnosno moć tržišta (kapitala)! To je nevidljiva moć i moć koja nikoga ne prisiljava! To je moć bez prisile! Ako hoćeš, ukidaj granice i stvaraj uslove da kapital dođe i da se zadrži! Ako nećeš, kapital ide drugdje! Zemlja koju budu zaobilazili investitori osuđena je na zaostajanje! Da li je povećanje budžetske potrošnje u Crnoj Gori neka snaga za privlačenje kapitala? Da li je Crnoj Gori zaista potrebno oko 40.000, a biće ih više, ljudi koji primaju platu iz poreza?

Mi smo predlagali koncept mikrodržave, ekonomsko i razvojno-organizovane države koja bi podstakla razvoj jednog otvorenog i na znanju zasnovanog društva i dali smo alternativu sadašnjem političkom sistemu u Crnoj Gori – uvođenje predsjedničkog sistema i još neke izmjene.¹⁵

Koncept pokušava da bude u skladu s vizijom uključivanja u tokove globalne ekonomije. Ali, ko nema znanja i osjećaja za principe globalne ekonomije, teško da je mogao razumjeti koncept mikrodržave.

Sve je to shvaćeno u kontekstu mehaničke paradigme i mehaničkog pogleda na svijet, pa je mikro shvaćeno kao nešto nedostojno za visoke Crnogorce! Ali da je snaga u visini i težini, atomska bomba bi morala da ima drugo ime!

¹⁴ Beck, Ulrich: „Moć protiv moći u dobu globalizacije”, Školska knjiga, Zagreb 2006.

¹⁵ Vukotić, Veselin: „Montenegro – microstate”, Međunarodna konferencija „Policies for Viable Microstates”, ISSP, Podgorica 2003.

Postavimo sami sebi pitanje: koje su dimenzije države u vezi sa ekonomskim razvojem? Sa ekonomskim razvojem jedne otvorene ekonomije koja je jedna od organskih ćelija globalne ekonomije? Stoga je to koncept koji, sa jedne strane, počiva na ograničenosti broja funkcija i poslova države, a sa druge strane, na jačanju državne moći i gradnji institucija u oblastima koje su u nadležnosti države.¹⁶

To je koncept za državu koja ima snagu da sprovodi zakon i koncept, koji razlikuje djelokrug rada države od snage i moći institucija države. Velika moć, za koju se mi zalažemo, ne znači i širok djelokrug. Kako upravljati moćno i snažno pomoću minimalne države?

Ipak, jedna nova ekonomska misao koja nastaje u Crnoj Gori vjerovatno će uticati na danas dominantan način razmišljanja. Zapravo, od samog početka tranzicije, shvatili smo da su mnogi problemi sa kojima živimo novi i da se ne mogu rješavati receptima starih ekonomskih teorija. Ne postoje recepti, pogotovu ne u svijetu kompleksnosti i međuzavisnosti, svijetu nove tehnologije i znanja, u svijetu kada paradigma zasnovana na *fizici* ustupa mjesto jednoj *novoj paradigmi*, zasnovanoj na *biologiji*, odnosno taj prelaz od determinizma, koji proizilazi iz zakona fizike, u neodređenost i neizvjesnost evolucije i razvoju nove ekonomske teorije. Traži se novi pristup ekonomiji i na teorijskom i na praktičnom nivou! Mi smo možda jedina struka u Crnoj Gori koja je tim putem krenula od samog početka tranzicije. Možda smo zato i najviše na udaru kritike.

LITERATURA

1. Adler, Alfred: „Poznavanje čovjeka”, Matica srpska, Novi Sad 1984.
2. Akvinski, Toma: „Država”, Globus, Zagreb 1990.
3. Bartholomew, James (2004), „The Welfare State”, Western, London.
4. Beck, Ulrich: „Moć protiv moći u dobu globalizacije”, Školska knjiga, Zagreb 2006.
5. Beck, Ulrich: „Šta je globalizacija”, Vizira, Zagreb 2007.
6. Canton, James (2006): „The Extreme Future”, Penguin Group, New York.
7. Carga, Fritjof: „Tao fizike”, Filip Višnjić, Beograd 2006, str. 5.
8. Cronch, Colin (2007): „Postdemokracije”, Izvori, Zagreb.
9. Dawkins, Richard: „Sebični gen”, Izvori, Zagreb 1997.

---

¹⁶ Fukujama, Frensis: „Građenje države”, Filip Višnjić, Beograd 2002.

10. Dragičević, Adolf; Dragičević, Dražen: „Doba kiberkomunizma”, Golden Market, Zagreb 2006.
11. Economic Freedom Network: „Economic Freedom of the World 2007 Annual Report”, 2007.
12. Ferguson, Adam (2005): „Esej o istoriji građanskog društva”, Glasnik, Beograd.
13. Fukujama, Francis: „Građenje države”, Filip Višnjić, Beograd 2002.
14. Hajek, Fridrih von (2000): „Individualizam i ekonomski poredak”, FPN, Zagreb.
15. Hajek, Fridrih von: „Put u ropstvo”, Globus, Novi Sad 2000.
16. Hercen Aleksandar: „Prošlost i razmišljanje”, knjiga III, Matica hrvatska, Zagreb 1948.
17. Hazlitt, Henry (1969): „Man vs. The Welfare State”, Arlington House, New York.
18. Hirschman, Albert (1992): „Rival Views of Market Society”, Harvard University Press.
19. Hjum, Dejvid (2005): „Eseji o ekonomiji”, FPN, Zagreb.
20. Hobs, Tomas (2004): „Levijatan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države”, Jesenski i Turk, Zagreb.
21. John Horgan: „Kraj znanosti”, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001 (prevod).
22. Kejns, Džon Majnard: „Opšta teorija zaposlenosti, kamata i novca”, Kultura, Beograd 1965.
23. Kymlicka, Will (2006): „Liberalizam, zajednica i kultura”, Deltakont, Zagreb.
24. Lendis David: „Bogatstvo i siromaštvo nacija”, Beograd 2006.
25. Manone, Pjer (2000): „Intelektualna istorija liberalizma”, Stubovi kulture, Beograd str. 13.
26. Martines, Lauro (1979): „Power and Imagination, City-States in Renaissance”, John Hopkins University Press, Washington, DC.
27. Miles, Mark (editor): „The Road to Prosperity – the 21st Century Approach to Economic Development”, Heritage Foundation, Washington 2006.
28. Ohmae, Kenichi: „Nova globalna pozornica – izazovi i prilike u svijetu bez granica”, Mate, Zagreb 2007.
29. Ranch, Jonathan (1994): „Demosclerosis, the Silent Killer of American Government”, Times Books, New York.
30. Reinert, Erik: „Globalna ekonomija”, Čigoja, Beograd 2004.
31. Rend, Ajn (2003): „Veličanstveni. Izvor”, Stylos, Beograd, str. 9.
32. Riderstrale, Jonas; Hordstrom, Kiel: „Karaoke kapitalizam”, Difer, Zagreb 2004.
33. Rikardo, David: „Politička ekonomija”, Cekade, Zagreb 1986.
34. Smit, Adam: „Istraživanje uzroka i prirode bogatstva naroda”, Global Book, Novi Sad 2000.
35. Šumpeter, Josef (1986): „Kapitalizam, demokratija, socijalizam”, Globus, Zagreb.
36. Swedberg, Richard: „Načela ekonomske sociologije”, Školska knjiga, Zagreb 2005 (prevod).
37. Veber, Maks (1986): „Protestantska etika”, Zagreb, Globus.

---

38. Vels, H. Dz. (1932): „Čovječanstvo, rad, blagostanje i sreća roda ljudskoga”, Narodno delo, Beograd.

39. Vidović, Davorka (red.): „Globalizacija i neoliberalizam”, Centar za politička istraživanja, Zagreb 2006.

40. Vukotić, Veselin: „Konceptijske osnove novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori”, Institut za strateške studije i projekcije, Podgorica 2006, Drugo izdanje.

41. Vukotić, Veselin: „Montenegro – microstate”, Međunarodna konferencija „Policies for Viable Microstates”, ISSP, Podgorica 2003.

42. Zaks Wolfgang: „The Development Dictionary, A Guide to Knowledge on Power”, LedBooks Ltd. London, New York 1999.

